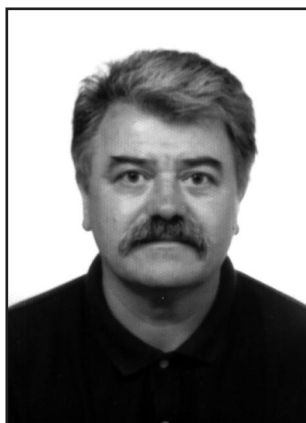

Megemlékezés

2008 februárjában tragikus hirtelenséggel elhunyt Csörgő Sándor, az egyik legtermékenyebb és legtöbbet idézett magyar matematikus, a valószínűségszámítás és a matematikai statisztika világviszonylatban kiemelkedő kutatója.

Kis Heves megyei faluban, Egerfarmsoson született 1947. július 16-án. A középiskolát Egerben, az egyetemet Szegeden végezte. 1975-ben, Kijevben, Anatolij Vladimirovics Szkorohod vezetésével lett a matematikai tudományok kandidátusa. Ezután a JATE Analízis Alkalmazásai Tanszékén előbb adjunktus, majd docens, végül 1987-től egyetemi (később tanszékvezető egyetemi) tanár. Számos külföldi egyetemen volt vendégprofesszor; 1990-től 1998-ig a University of Michigan (Ann Arbor, Michigan, USA) professzora volt.

Kutatási területe a határeloszlások elmélete és annak alkalmazásai, melyek a klasszikus valószínűségelmélet központi kérdéseire tartoznak. Egy tudományos monográfiát tett közzé, és 161 tudományos cikke jelent meg nemzetközi folyóiratokban. Munkáira kétezeröttszáznál több hivatkozás született; ezzel egyike lett azon három leggyakrabban idézett magyar matematikusnak, akik rákerültek a *Science Citation Index* nagy presztízsű listájára (ezen összesen hat magyar tudós található).

CSÖRGŐ SÁNDOR
1947–2008

Igen erős elméletalkotó képességekkel rendelkezett. Az empirikus karakterisztikus függvények és egyéb transzformáltak valószínűségelméletének megalkotása lényegében az ő nevéhez fűződik, ahogy a legtöbb eddigi statisztikai alkalmazás kezdeményezése vagy kimunkálása is. A megbízhatóságelméleti, illetve orvostudományi alkalmazásoknál fontos szerepet játszó cenzúra alatti empirikus folyamatok approximációs elméletének kiépítését szintén ő kezdte el tanítványaival. Eredendően tisztán elméleti gyökerűek a független, egyforma eloszlású valószínűségi változók összegei határeloszlására vonatkozó – társszerzőkkel folytatott – vizsgálatai, amelyek a valószínűségelmélet egyik központi problémakörébe tartozó, és az 1940-es évekbeni, lényegében már lezártnak tartott területét újították meg. Újat tudott nyújtani olyan klasszikus problémakörben is, mint a szentpétervári paradoxon, amellyel a matematikatörténet legragyogóbb elméi foglalkoztak az elmúlt kétszáz év során. (A probléma az, hogy ahhoz, hogy a játék igazságos legyen, mennyit fizessen Pál n játékért Péternek, akitől minden egyes játékban 2^k dukátot kap 2^{-k} valószínűséggel, $k=1,2,\dots$) Ennek paradox volta abban áll, hogy bár Pálnak játékonként várhatóan végtelen sokat

kellene fizetnie, már annak is csak 0,016 a valószínűsége, hogy ő maga 64 dukátnál többet kap). A problémát új szempontból tárgyaló és azt feloldó monográfiája korai halála miatt sajnos befejezetlen maradt. Ezen félbe maradt mű méreteire jellemző, hogy ennek csak az eddig elkészült bibliográfia-része mintegy száz oldal terjedelmű.

Csörgő Sándor nemcsak kiváló tudós, de valódi mestertanár is volt. Lenyűgöző előadói stílusával és legapróbb részletekre kiterjedő figyelmével és segítőkészségével tanítványok egész sorát állította sikeres tudományos pályára. A sztochasztikus matematikai kutatások szegedi iskoláját egymaga teremtette meg. Kutatóként először ő foglalkozott a szegedi egyetemen valószínűségszámítással és matematikai statisztikával, és tanítványaival együtt hamarosan nemzetközi hírnevet szerzett a helynek. Mind az alap, mind pedig a doktori képzésben a sztochasztika oktatását szinte egymaga dolgozta ki, és folyamatosan modernizálta; a szegedi sztochasztikai oktatás óriási részben az ő vállán nyugodott.

Számos megérdemelt szakmai kitüntetésben részesült, többek között az Erdős Pál

Matematikai Díjban, az Akadémiai Díjban, a Szele Tibor-emlékéremben, a Mestertanár Aranyéremben és a Szent-Györgyi Albert-díjban. 2007-ben ő kapta a Szegedért Alapítvány Fődíját; 2008-ban posztumusz Széchenyi-díjban részesült. A Magyar Tudományos Akadémia 2001-ben választotta levelező, és 2007-ben rendes tagjai sorába.

Korai halálával egy tervekkel teli, rendkívül gazdag életpálya szakadt meg óriási úrt hagyva maga után a szegedi egyetem és az egész ország matematikai életében. Matematikai hagyatékát, eredményeit még sokáig használni fogjuk; munkásságát tanítványai folytatják. Mindannyiunkban megmarad színes egyénisége; büszkén vállalt „paraszti eredetű” ízes beszédstílusa; klasszikusokéval vetekedő lebilincselő elbeszélsmódja, illetve az igazság és igaz ügy melletti hajthatatlan elkötelezettsége és kiállása. Csörgő Sándort, a kollégát, társszerzőt, tanárt, illetve barátot lehetetlen lesz feledni.

Totik Vilmos
tanszékvezető egyetemi tanár,
Szegedi Egyetem

Tudtuk, hogy gyengélkedik, halála mégis váratlanul és felkészületlenül ért minket. Most már csak az emlékért tudjuk felidézni.

Fábián Pál a tanári hivatást családi örökségként kapta. Nem véletlen tehát, hogy a szombathelyi Faludi Ferenc Gimnázium elvégzése után a Pázmány Péter Tudományegyetemre jelentkezett, s tagja lett az Eötvös Collegiumnak.

Magyar-olasz szakos tanulmányait befejezve, 1947 tavaszán, Pécsen kezdte el a tanári pályát a Széchenyi István Gimnáziumban. 1948-ban doktorált. 1949 nyarán megbízták az újonnan szervezett Pécs bányatelepi gimnázium vezetésével, de egy évvel később már Budapesten dolgozott, a pedagógiai főiskolán. Itt érvényesült először sokoldalúsága és rendkívüli munkabírása: tanított a nappali, az esti, a levelező tagozaton; jegyzeteket írt, ezzel több szaktárgy oktatását tudományos szintre emelte; szervezte, bővítette a tanszéket; sőt még arra is volt ereje, hogy ellássa az Akadémián az I. osztály szaktitkári teendőit.

Amikor a pedagógiai főiskola 1955-ben megszűnt, Fábián Pált az ELTE Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtudományi Tanszékére helyezték. Docenssé 1964-ben léptették elő. Egyetemi tanárrá 1979-ben nevezték ki. Az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékét 1984 júliusától 1988 júniusáig vezette. Az egyetemen még magasabb szintű és a korábbinál is összetettebb feladatok megoldására nyílt lehetősége, és kivételes szervezőképessége is kibontakozhatott. Az egyetem adta oktatási munka (leíró nyelvtan, jelentés-

FÁBIÁN PÁL
1922–2008

tan, szókészlettan, stilisztika, helyesírás, nyelvművelés) mellett hiánypótló jegyzetet, tankönyvi fejezeteket írt; a nyelvészeti tanszékcsoport titkára volt; segítette a kari nyelvész tudományos diákkört. – Egyetemi munkáját megszakítva 1964 és 1969 között a magyar-olasz kulturális egyezmény keretében a padovai egyetemen magyar vendégprofesszorként teljesített szolgálatot, a bolognai lektori teendőket is ellátva, s két évig a Művelődési Minisztérium tudományegyetemi osztályán is dolgozott, másodállásban. Sokfelé ágazó további tevékenységét szinte lehetetlen követni. Irányította például az iskolai anyanyelvi nevelés megújításáért szerveztett (6-os főirányú) kutatásokat is.

1991 januárjával vonult nyugalomba. Ettől kezdve haláláig mint professor emeritus segítette a Mai Magyar Nyelvi Tanszék munkáját.

Fábián Pál töretlen és nagy ívű életpályája tudományos eredményekben igen gazdag. Tizennyolc könyv szerzője, társszerzője vagy szerkesztője. Tanulmányainak és cikkeinek száma több mint kétszáz. Kutatási eredményeivel kandidátusi (1962), majd akadémiai doktori (1989) minősítést szerzett.

Tudományos munkásságát (néhány rövid nyelvművelő cikk közzététele után) a reformkori gazdasági élet nyelvének kutatásával kezdte (*Nyelvünk a reformkorban*, 1955).

Figyelme ezután elsősorban az élőnyelv szókészletének vizsgálatára irányult: az idegen szavak kérdésköréről írt hosszabb tanulmányt a *Nyelvművelésünk főbb kérdései* című nevezetes kötetbe (1953); munkatársa volt az idegen

szavak és kifejezések Bakos Ferenc szerkesztette szótárainak; szerzője *A mai magyar nyelv* című egyetemi tankönyv (1968) szókészletani fejezetének.

Foglalkozott a szóalkotás nyelvhelyességi kérdéseivel, a mozaikszókkal, az exonimákkal stb. – Különösen fontos kutatási témája volt a magyar nyelvművelés története, amelyet előbb a *Nyelvművelés* című egyetemi jegyzetben foglalt össze (1980), majd kutatásainak eredményei *Nyelvművelésünk évszázadai* (1984) címmel külön könyv formájában is megjelentek.

Stilisztikai irányú munkálkodásának is a szókészlet az egyik területe; így például *A magyar stilisztika vázlatában* (1958) ő a szerzője a szóhangulat kérdéseivel foglalkozó fejezetnek. Később a 19. század második felének nyelve és stílusa került az érdeklődésének a középpontjába: a kor nyelvi fejlődéséről több közleménye jelent meg. – A Mai Magyar Nyelvi Tanszék stíluskutató csoportját több éven át vezette.

Mind tudományos, mind társadalmi szempontból jelentős a magyar helyesírás terén kifejtett tevékenysége. Évtizedeken át szívós következetességgel küzdött a magyar helyesírás rendszerének korszerűsítéséért, és ebben elévülhetetlen érdemeket szerzett. *A magyar helyesírás szabályai* című hivatalos akadémiai szabályzat 1954. évi 10. és 1984. évi 11. kiadása munkálatainak szervezője, a szabályok és a szójegyzékek egyik megfogalmazója, illetve összeállítója. – Társszerzője a *Helyesírási tanácsadó szótárnak* (1961), a *Helyesírási kézikönyvnek* (1988) és a *Magyar helyesírási szótárnak* (1999). – Felismerve a szaknyelvi helyesírások fontosságát, szorgalmazója volt számos ilyen irányú munkálatnak, és szakértő munkatársakkal együtt több szakmai (például földrajzi, kémiai, ásványtani,

katonai, műszaki, orvosi, növényrendszertani, állatrendszertani stb.) helyesírási szabályzat, illetve szótár kidolgozásában és közrebocsátásában vett rész. E munkásságával megteremtette a szaknyelvi helyesírások egységét.

Számos, a magyar helyesírás elméleti és gyakorlati kérdéseit boncoló cikk és tanulmány szerzője. Tüzetesen feldolgozta a magyar helyesírás történetének 18. század végi és 19. század eleji szakaszát. Kutatásainak eredményeit *Az akadémiai helyesírás előzményei* című könyve (1967) tartalmazza.

Külföldieknek magyar nyelvet tanítva figyelt fel az összevető nyelvvizsgálat sajátos szempontjaira. Ezeknek figyelembevételével írta magyarul tanulni szándékozó olaszoknak *Manuale della lingua ungherese* című nyelvkönyvét (1971). Az összevető nyelvvizsgálat köréből több tanulmányt jelentetett meg, főként egyetemközi olasz-magyar tudományos konferenciakötetekben.

Hungarológusként előadott többek között Bolognában, Padovában, Nápolyban, Torinóban, Udinében, Velencében, Helsinkiben, Bécsben és nem utolsósorban Pozsonyban, Komáromban, Kassán, Versecen, Szabadkán, Újvidéken, Kolozsváron, Ungváron, mindenhol mindig erősítve a hazánkat a külvilággal összekötő szálakat.

Életének, pályájának szerves része a nyelvészeti közéletben való irányító részvétel is. 1951-től tagja, 1954-től titkára, 1980-tól társelnöke volt az MTA Helyesírási Bizottságának; 1952-től tagja a Nyelvművelő Bizottságnak; 1997-től 1999-ig pedig elnöke a két bizottság összevonásából alakított Magyar Nyelvi Bizottságnak. További funkciói: a Magyar Nyelvtudományi Társaság választmányának tagja 1952-től; majd a Magyar Nyelvészeti Szakosztály elnöke; a *Magyar Nyelvőr* szerkesztőbizottságának elnöke 1993-tól, az *Édes*

Anyanyelvünk szerkesztőbizottságának tagja; választott képviselőként egy évtizedig tagja az MTA „parlamentjének”. Sokat és eredményesen dolgozott a TIT-ben is, amelynek tiszteletbeli tagjává választották.

A több mint fél évszázaddal ezelőtt megkezdett és mind a mai napig szakadatlanul folytatott tudományos és tanári tevékenysége méltán emeli Fábíán Pált a mai magyar nyelvtudomány egyik meghatározó személyiségévé. A nyelvtudományban való legelső jelentkezésétől – mint Pais Dezső tanítványa – a budapesti nyelvésziskola tagja és képviselője. Ez nála is – az Eötvös Collegium neveljéhez méltóan – a tények feltétlen tiszteletét; felkutatását és elemzését jelenti; a tudományos előzmények megismerésének és kritikájának követelményét; szakadatlan tanulást, az új ismeretek, kutatási eredmények befogadását. Maga írja akadémiai doktori téziseiben: „Egész pályámon végig foglalkoztatott, milyen folyamatok mentek végbe nyelvünkben, s ezeket felderíteni igyekeztem. – Ám [...] arra is törekedtem, milyen tanulságokat lehet levonni a múlt eseményeiből a mára nézve, illetőleg hogy mit lehet, mit kell tenni a ma nyelvéért, hogy gondolataink hű tükrözője legyen.”

Kitüntetései és elismerései: a Magyar Népköztársasági Érdemérem arany fokozata (1951); a Munka Érdemrend ezüst fokozata (1973); Kiváló Munkáért (1982); a Magyar Népköztársaság Csillagrendje (1986); Eötvös Loránd-emlékérem (1990); Déry Tibor-jutalom (1990); Kosztolányi-díj (1994); Lőrincze-díj (1996); Révai Miklós-díj (1999); a TIT Elnökségének köszönő és elismerő oklevele (1961, 1983); a TIT Aranykoszorús Jelvénye (1978); a TIT Tiszteletbeli Tagja kitüntető cím (1986); a Felvételi Előkészítő Bizottság vezetéséért miniszteri dicséret (1978, 1983); a Kazinczy

Alapítványtól elismerés (1961, 1977); ELTE-aranydiploma (1997).

Fábíán Pál egész nemzedéke legszebb és legtermékenyebb éveit egy nehéz kor szorításában élte meg. Ebben az időben a legnehezebb feladat a nemzeti értékek átmentése, megőrzése és ápolása volt. Ezt tette, amikor szókészletünkről írt, amikor a stílus kérdéseit boncolgatta, vagy akkor is, amikor küzdött nyelvünk tisztaságáért és helyesírásunk ügyéért, hisz maga mondta egyszer: „Helyesen írni és jó magyarnak lenni: ugyanaz.”

Értékmegőrző munkát végzett akkor is, amikor tanárként a katedráról, a nyelv titkait feltárva az anyanyelv szeretetére, megbecsülésére nevelte és buzdította hallgatóit: sokunkat, engem is.

S tette mindezt olyan kitűnő pedagógiai érzékkel, elegáns könnyedséggel, természetes egyszerűséggel és logikával, hogy nem volt, akít magával ne ragadott volna, s akibe be ne oltotta volna a nyelv és a nyelvészet iránti szeretetet.

De értéket őrzött és értékteremtésre ösztönzött emberi tartásával és példájával is: fáradhatatlan szorgalmával, pontosságával, megbízhatóságával, igaz barátságával, önzetlen feladatvállalásával; a hálátlan, kevéssé látványos és nemigen méltányolt közhasznú munkák példamutató szervezésével és körültekintő véghezvitelével, ugyanakkor türelmével és kutatásra, publikálásra noszogató türelmetlenségével, s nem utolsósorban azokkal a szerényen elhallgatott harcokkal, melyeket megvívott a magyar nyelv ügyéért s értünk. Öröm volt vele találkozni, mert mindig tele volt derűvel, kedvességgel, s kellemes légkört teremtett maga körül. Jó volt látni optimizmusát, s hallgatni biztató szavait, hogy egy ügy nem akkor vész el, amikor elveszni látszik, hanem ha már nem hiszünk benne.

Higgadtsága, bölcsessége, figyelmessége, kedvessége, fiatalokat is megszégyenítő fáradhatatlansága, derűt árasztó egyénisége jótékonyan érezte hatását mindig és mindenütt. Kitűnő ember és tanár, elkötelezett nyelvész volt, aki az életét az anyanyelv érde-

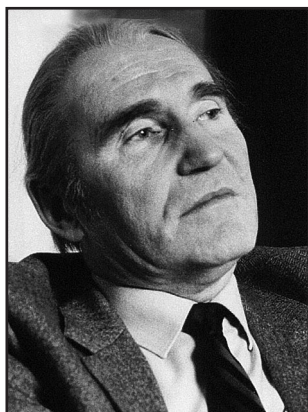
kében történő munkálkodásnak szentelte. Az egyetemen és a tudományos életben is fájó hiányát érezzük bölcsességének, sokoldalú tudásának, természetes, közvetlen stílusának, s főként: igaz emberségének.

Keszler Borbála
nyelvész

Öntörvényű személyiség volt a 20. század második felének igencsak hányatott életű Magyarországon. Aki ismerte, tudta, hogy kivételes ajándékot kapott a sorstól, ha alkalma volt eszmecezerét folytatni Vele. Rendkívüli képessége volt ahhoz, hogy mintegy magához emelje föl, saját gondolatmenet kifejtésére ösztönözte azt, akivel beszélgetett.

Irtózott a nagy szavaktól. Nem szerette a nyilvánosságot. Úgy vélte, a világmegváltó, emberboldogító tündérmesék általában hazugsággá válnak. Sztoikus alkata mindazokkal szembeállította, akik megfellebbezhetetlen igazságokat akartak kimondani, vagy egyenesen jóslatokba bocsátkoztak, akiknek – Kosztolányi szavaival élve – „mindig csak egy gondolatuk volt, [...] kettőt már nem tudtak volna gondolni.” Szellemi s erkölcsi nagysága messze kiemelte az időkbeli, amelyekben élt. Példája csakis törpeségére emlékeztetheti a mai világot. Ha valaki, ő igazán előkészített egy rendszerváltást, sokkal mélyebben, mint annyian, akik látványos szerepet játszottak, miközben a hatalom védte bensőség előnyeit élvezték. 1990 után egyre világosabban látta, hogy nem az következett be, mit ő remélt. Betegsége azután fokozatosan elzárta a történésektől. Lehet, voltaképp bölcsesség is rejtett abban, hogy elfordult a világtól, mintegy levette a kezét róla. Egész életében idegenkedett a közéletől, megvetette a hangzatos külsőségeket, a szónokiasságot, a túlzó állításokat, a kenetteljes vagy érzélgős hanghordozást, ezért is nehéz néhány szóban összefoglalni, mekkora veszteséget jelent a szellemi életnek az ő távozása.

NÉMETH G. BÉLA

1925–2008

Olyan vidékről származott, amelynek gazdag kultúrája szinte elválaszthatatlan a tájtól. Az a terület, ahol a Kisalföld és a Balaton-felvidék találkozik egymással, nem került török uralom alá, s ő őseihez hasonlóan Mária Terézia uralkodása idején épített elemi iskolába járt. Később írt tanulmányaiban is sok nyoma van annak a világnak, amelyben a hagyományos ünnepek, az ő szavaival „az ádvent fényvagyakozó hajnali miséi, a tavasz örömet sugárzó föltámadási processzió, a mindenszentekesti gyertyalángok melletti magába szállás” teremtettek rendet. Beszédjéből olykor még ki lehetett hallani némi dunántúliasságot. A bensőség mindvégig fontos érték volt számára – ezért is becsülte sokra a kamarazenét, a romantikus Lied örökségét, Eichendorff vagy Storm verseit. Tökéletesen tisztában volt azzal, melyek a legnagyobb műalkotások, de ahhoz is rendkívüli érzéke volt, hogy észrevegye a kismesterek alkotásainak szépségeit – Petelei műveinek, Mikszáth alig ismert kései elbeszéléseinek, Dsida Jenő verseinek hangvételét senki nem értette úgy, mint ő. Erős értékrendje volt, ezért nem hiányoztak belőle az elfogultságok, de képes volt túllépni önmagán. Olyan korban élt, amely néha engedményekre kényszerítette, ám ezeknek tudatában volt, sőt, a hozzá közelálló azt is észrevehette, hogy restellte őket. Aki egykori tanulmányait összeveti azzal, amit mások követtek el ugyan csak a hatvanas-hetvenes években, láthatja, milyen jelentéktelen mértékben alkalmazkodott ő ahhoz, amit várt a politikai vezetés. Zárkózottsága mögött önmegszószó személyiség

rejtett. Magától értetődőnek tekintette, hogy mindenkinek saját lelki alkata van, amely elősegíti bizonyos értékek észrevételét, ám elzárja másoktól. Türelemmel vette tudomásul, ha valaki egyáltalán nem rokonszenvezett a szemléletével.

A politika sokáig gátolta kibontakozását. Kizárták az Eötvös Collegiumból, s eleinte csak általános iskolában, majd könyvtárban dolgozhatott. 1960-ban eltávolították az Akadémia Irodalomtörténeti Intézetéből. Évekig középiskolában oktatott. 1968-ban munkaközösséget szervezett, mely azután hetenként ülésezett az Eötvös Collegium első emeletén. Afféle ellen-egyetemet hozott létre, melyen mindazt el lehetett, sőt kellett feleltetni, amit a pesti bölcsészkar akkori hatalmaságai képviseltek, politikai és szellemi értelemben egyaránt. Akiknek megadatott a lehetőség, hogy részt vehettek a késő estébe nyúló, szenvedélyes vitákban, egy életre kaptak eligazítást. E nagyszerű tudós-nevelő a legkülönbözőbb társadalmi háttérű fiatalok között tudott párbeszédet teremteni. A mai doktori képzés nem ismeri a vezetőnek azt a kérlelhetetlen szigorát, időt nem kímélő, teljesen önzetlen fáradozását s egyszersmind közvetlenségét, amellyel ő e nem hivatalos foglalkozásokat irányította. Szellemi kört hozott létre, melyben irodalmárok szorosán együtt tudtak működni más szakmák művelőivel. Kizárólag magunkat okolhatjuk, ha utóbb nem, vagy csak részben váltottuk be hozzánk fűzött reményeit. *Az el nem ért bizonyosság*, majd később a *Forradalom után - ki-egyezés előtt* című kötet létrejött, de más tervek megvalósulatlanul maradtak.

Első rövidebb irodalmi tanulmánya már 1950-ben megjelent, kötetének sora azonban csak 1970-ben kezdődhetett el. A tizenkilencedik századi magyar irodalom méltatójaként

arról győzte meg olvasóit, hogy súlyosan tévednek azok, akik a huszadik század elejétől eredeztetik a nemzetközi szintű magyar szellemiséget. Előterbe állította Arany János nagykorosi líráját, minden elődjénél alaposabban vette számba Arany László, Asbóth János és Péterfy Jenő munkásságát, újraértékelte a tizenkilencedik-huszasodik század fordulójának magyar elbeszéléseit, versmagyarázataiban pedig különösen Arany János, Vajda, Komjáthy, Babits, Kosztolányi, Kassák, Szabó Lőrinc, József Attila, Radnóti s Pilinszky költeményeinek adta újszerű értelmezését. Az önmegszószító s időszembesítő verstípus mérlegelő eszme-futtatásáról bizvaszt állítható, hogy a magyar irodalom kutatásának legmaradandóbb teljesítményei közé tartozik. Arany János életművéről vagy József Attila kései verseiről adott értelmezése megkerülhetetlen mindazok számára, akik magyar költészetet olvasnak. Tárgyas, rejtetten személyes írásmódja nyilvánvalóan a magyar értekező próza művelőinek élvonalába sorolható szerzők közé emeli őt.

Miben is rejtett hatásának titka? Tudományközi vizsgálódásra, sőt több művészet befogadására ösztönzött. Meggyőződése volt, hogy poétika nem létezik szociológiai, lélektani, bölcséleti, nyelvészeti, társadalom-, művelődés- és gondolkodástörténeti távlat nélkül. Johann Sebastian Bach zenéje vagy Barlach szobrása éppúgy szenvedélyesen érdekelte, mint Nietzsche és Heidegger bölcselése, Arany János költészete vagy Fontane prózája. Föl lehetne tenni a kérdést, ugyan hány irodalmárnak jelentett olyan mély élményt, mint neki, Anton von Webern zenéje vagy akár Tintoretto és Caravaggio festészete? Vershez és prózához egyaránt páratlan füle volt – egyik korai tanulmányát a próza zeneiségének szentelte –, s még az általa nagyon szeretett művek apró

hibáira is tökéletes biztonsággal tudott rámutatni. – *Itt esik a vers* – mondta.

Az ő ösztönzésére fogtak az általa nevelt fiatalok, nemzedéktársaim középiskolai tankönyvek írásába. Amikor politikai támadást intéztek ellenünk, ellentmondást nem tűrő módon állt mellénk. – A műveltség nem okvetlenül érdem, de a műveletlenség sem okvetlenül az – jegyezte meg egy alkalommal, amikor beidéztek bennünket a Pártközpontba. Hatását nehéz jellemezni, mert kizárta annak a lehetőségét, hogy a tanítvány úgy kövesse mesterét, ahogy a természettudományos vagy műszaki haladásban lehetséges. *„Fragen gibt es nicht wie Schuhe und Kleider, oder Bücher”* – ahogyan az a gondolkodó írta, akinek olvasására ösztönzött bennünket.

Tőle tanultuk meg, hogy az eszmetörténet nem pótolhatja a műalkotások vizsgálatát, s az irodalmárnak szakítania kell a pozitivistábránddal, mely szerint adott tények megtalálása a cél. Őva intett nemcsak a fogalmak meghatározásától idegenkedő élménybeszámolókat hagyományától és a marxista Lukács örökségétől, de az angolszász empirizmus, a francia strukturalizmus vagy bármely irányzat divatszzerű elfogadásától is.

Miközben egyre többen tértünk át a számitógépes fogalmazásra, ő ellenállt a hangvétel személyes jellegét óhatatlanul is veszélyeztető technika kísértésének. Más vonatkozásban is az ár ellen úszott. A tudomány és ismeretterjesztés közötti szakadék elmélyítése helyett arra törekedett, hogy a szakma igényeit nevelő-tanító szempontokkal egyeztesse össze. Helytelenítette, ha valaki tolvajnyelven fogalmazott. Függetlenül attól, hogy közvetlen és közvetett tanítványai olykor nagyon is különböző irányokban haladtak tovább, tagadhatatlan, hogy miközben szorosán kapcsolódott Arany János, Péterfy Jenő

s Babits Mihály tárgyyszerű tanulmányírói örökségéhez, iskolát teremtett a magyar irodalomtörténet-írásban. Olyanok is az ő munkáiból merítettek ösztönzést, akiknek nézetei lényegesen különböztek egymástól, vagy akiket a szó szoros értelmében nem is tanított az egyetemen. Példája más területek művelőit is saját szempontjaik felülvizsgálatára készítette. Jellemző, hogy a hatvanadik születésnapjára készült kötet szerzői között a történettudomány, a klasszika-filológia, a művészettörténet s a néprajz művelői is megtalálhatók.

Későn kapott hivatalos elismerést. Csak negyven éves korában lett oktató az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, s a piarista épület harmadik emeletén sokáig értetlen gyűlölködés szorongatta. A Tizenkilencedik Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék vezetését nem bízták rá, noha addigi munkássága alapján ez illette volna meg. A szükségből erényt csinált, s egy évtizedekkel korábban megszüntetett tevékenységi irány folytatására mutatott példát, amidőn 1981-ben Művelődéstörténeti Tanszékét hozott létre. A negyedik emeleten székelő tanszékén olyan szabad szellemet honosított meg, amely páratlan volt a nyolcvanas években.

„Er starb - ein Mensch wie alle!” Gurnemann szavai Titurelről juthatnak eszébe annak, aki tudja: az itt maradott méltatlan utódnak óhatatlanul követnie kell az eltávozottat. Az *Ősz és tavasz között*, a *Balázsolás*, a Kosztolányi által írt *Halotti beszéd*, az *Ének a semmiről*, a *Bukj föl az árból* s a *Talán eltűnök hirtelen...* elemzője évtizedek óta készült a halálra, arra a percre, amelyben „a lét észrevétlenül a nemlétbe billen”. Egyetemi óráin, előadásain s tanulmányok hosszú sorában hirdette, hogy az emberi léttől elválaszthatatlan a szembesülés a semmivel, s nincs jelentős filozófia vagy

művészet ennek fölismerése nélkül. „Mert minden test olyan mint a fű, és az embernek minden dicsősége mint a fűnek virága; megszárad a fű, és annak virága elhull.” *Péter apostol első levelének* e részletét éneklte a kórus az *Ein deutsches Requiem* második tételében. Minden zene közül Brahmsnak ez a műve állt legközelebb az elhunythoz. Vonatkoznak e csodálatos alkotásnak az *Újszövetség* utolsó könyvéből származó végzavai is óra: „megnyugosznak az ő fáradságoktól, és az ő cselekedeteiknek jutalma követi őket.”

Németh Géza emlékének megőrzése nem az itt maradottak gyarló igyekezetén múlik. Munkássága az európai szintű magyar szellemi örökség elidegeníthetetlen, időtálló része. Függetlensége mindnyájunk számára követendő példa, még akkor is, ha az ő színvonalát egyikünk sem érheti el. Alkotó szellem volt, világot teremtett maga körül, és ennél többet senki nem tehet. Ahogy egyik kedvelt költője írta: *„a nagy időn se lesz hozzá hasonló.”*

Szegegy-Maszák Mihály
irodalomtörténész

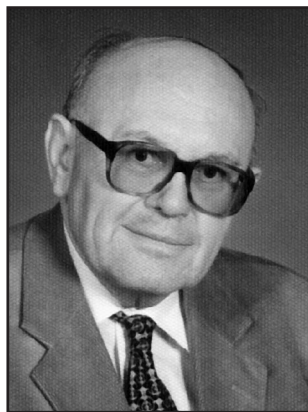

Augusztus 17-én, életének 77. évében elhunyt Rédei Károly finnugor nyelvész, az MTA tiszteleti tagja. Élete nem bővelkedett látványos fordulatokban, tudományos pályája azonban egyre magasabbra ívelt.

Rédei (Radanovics) Károly 1932. április 11-én született Kiskanizsán. Középiskolai tanulmányait a piaristák nagykanizsai gimnáziumában kezdte meg, 1951-ben érettségizett az időközben államosított iskolában. Tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán folytatta, 1955-ben szerzett diplomát magyar nyelvből és irodalomból. Az egyetemen kezdett érdeklődni a finnugor nyelvészet iránt tanárai, Zsirai Miklós, Beke Ödön és Lakó György hatására. Magyar nyelvészetet és nyelvtörténetet Pais Dezsőtől és Bárcki Gézától tanult. Ezt követően aspiráns lett az MTA Nyelvtudományi Intézetében, ahol Lakó György vezetésével készítette el a zürjén és votják névutórendszerét tárgyaló kandidátusi értekezését. 1960-ban lett a nyelv tudomány kandidátusa.

1958-tól 1974-ig dolgozott az MTA Nyelvtudományi Intézetében tudományos munkatársként, majd 1967-től a Finnugor Osztály vezetőjeként. Ugyanebben az évben védte meg akadémiai doktori értekezését, amelyben a zürjénből a vogulba került jövevényszavakkal foglalkozott.

1974-ben meghívták a bécsi egyetem akkor alapított Finnugor Tanszékére egyetemi tanárnak. Ezt a posztot emeritálásáig, 2000-ig töltötte be. Bécsben óriási szervező munkát végzett, megteremtett egy magas színvonalon oktató és kutató, jól prosperáló tanszék, ahol

RÉDEI KÁROLY

1932–2008

emeritusként is tanított, amíg egyre romló egészségi állapota engedte.

A hazai tudományos életől a bécsi évek alatt sem szakadt el. Szerkesztette a legrégebbi magyarországi nyelvészeti folyóiratot, az MTA által kiadott *Nyelvtudományi Közleményeket* (1974–1985), és szerkesztője volt a Nyelvtudományi Intézet Finnugor Osztályán készült uráli etimológiai szótárnak. Rédei tudományos érdemeit az MTA

többek közt azzal ismerte el, hogy 1990-ben külső, 2007-ben tiszteleti tagjává választotta.

Utolsó éveit Magyarországon töltötte, 2002 és 2005 között ismét részt vett a *Nyelvtudományi Közlemények* szerkesztésében és szinte az utolsó percig dolgozott, egy tanulmánya ez év nyarán jelent meg a folyóiratban.

Rédei Károly több mint ötvenéves tudományos tevékenysége során szinte a finnugor nyelvtudomány valamennyi részterületén (terepmunka, szövegközlés, leíró nyelvészet, hangtörténet, történeti alaktan, etimológia stb.) maradandót alkotott. Állításomat szeretném néhány konkrét példával alátámasztani. Először 1957-ben járt Leningrádban, ahol az ott tanuló osztják diákoktól szövegeket gyűjtött, ennek és az 1964-es útnak eredménye az északi osztják nyelvjárásokat bemutató két *chrestomathia* (szövegeket és nyelvtant tartalmazó, tankönyvként is használható kiadvány), amelyek közül az egyik angolul, a másik németül jelent meg. 1964-ben hosszabb időt (fél évet) töltött zürjén nyelvrokonaink között. Ennek is köszönhető, hogy a zürjén nyelv egyik legjobb szakértője lett, aki a nyelvet is kiválóan beszélte. Ezen a területen legfonto-

sabb művei az 1978-ban Bécsben németül, Budapesten magyarul megjelent zürjén chrestomathia, illetve az ugyanebben az évben megjelent, angol fordítással ellátott *Zyrian Foklore Texts* vaskos kötete.

Számos hosszabb-rövidebb tanulmánnyal gazdagította a finnugor történeti hang- és alaktant is. Ezek felsorolásától itt eltekintek. Személyes véleményem szerint ezen a területen talán a legfontosabbak a permi nyelvek (zürjén és votják) magánhangzóinak történetével foglalkozó írásai.

Vitathatatlan, hogy Rédei Károly tudományos munkásságának legfontosabb és legeredményesebb részét az etimológiai kutatások képezik. Az etimológia (vagyis a szavak eredetének és történetének kutatása) hagyományosan a finnugor nyelvészet súlyponti része, hiszen ennek segítségével tudjuk bizonyítani az egyes rokon nyelvi szavak összetartozását és ezen keresztül a nyelvrokonságot. (A nyelvrokonság bizonyításában persze az alaktani egyezéseknek is fontos szerepük van.) Rédei évtizedeken át írta a *Nyelvtudományi Közlemények*-ben *Szófejtések* című sorozatát, amelyben végül a 366-os sorszámmal jutott el. Még fontosabbak azok a monográfiái és tanulmányai, amelyekben összefoglalóan tárgyalja különböző finnugor nyelvek jövevényszó rétegeit, amelyek rokon vagy nem rokon nyelvekből származnak. Ezek közül különösen jelentősek a finnugor nyelvek régi iráni jövevényszavaival, illetve a permi nyelvek régi török jövevényszavaival foglalkozók.

Rédei etimológusi tevékenységének csúcspontját az általa szerkesztett uráli etimológiai szótár (*Uralisches Etymologisches Wörterbuch, Budapest–Wiesbaden, 1986–1988*) jelenti. Ez a nagyszabású, közel ezer oldalas mű össze-

gyűjti, és kritikailag értékeli az uráli nyelvek (az uráli nyelvcsaládot a finnugor és a szamojéd nyelvek alkotják) etimológiailag közös szókészletét, megadva az alapnyelvre (uráli alapnyelv = a mai uráli nyelvek kb. 6000 évvel ezelőtt beszélt közös előzménye) rekonstruálható hangalakokat és jelentést, a rokon nyelvi folytatókat és a szóra vonatkozó korábbi szakirodalmat. A megjelenése óta eltelt évtizedekben ez a szótár az uráli nyelvtörténeti kutatások legfontosabb forrásává vált.

Nem állt távol Rédeitől a magas színvonalú ismeretterjesztés sem. 1998-ban jelentette meg *Östörténetünk kérdései* című könyvét, amelyben egyrészt közérthető módon igazolja a magyar nyelv finnugor voltát, másrészt élesen szembeszáll a dilettáns nyelvrokonítási elméletekkel.

Rédei Károly barátságos, közvetlen ember volt, aki különösen fontosnak tartotta a fiatal kutatónemzedék nevelését. Ez már budapesti tevékenységében is megmutatkozott, de abban is, hogy a Pázmány Péter Katolikus Egyetem finnugor államvizsga bizottságának elnökeként egyetlen államvizsgáló kedvéért is elutazott Bécsből Piliscsabára. Kemény, de korrekt vitázó volt, aki ugyan a végsőkéig kitartott véleménye mellett, de mindig tiszteletben tartotta az ellenvéleményt is.

Rédei Károly nemzetközileg is ismert és elismert tagja volt a finnugor kutatók közösségének. Ennek jeleként a helsinki Finnugor Társaság, szakmánk legrégebbi és legtekintélyesebb tudományos intézménye is tiszteleti tagjává választotta. Kedves kollégánk halála nagy vesztesége mind a hazai, mind a nemzetközi tudományos életnek.

Csúcs Sándor
a nyelv tudomány doktora